

Александар Павловић*Институт за српску културу
– Приштина/Лепосавић
alek.pavlovic@orion.rs*

Елементи просторне симболике Срба у Косовској Митровици*

Апстракт: У раду износим део резултата теренских истраживања која сам од средине 2011. до почетка 2017. године спроводио у Косовској Митровици. Циљ истраживања био је покушај расветљавања положаја српског становништва у овом граду, у условима крупних друштвено-политичких промена након рата на Косову и Метохији 1999. године, увођења међународног протектората на ову територију и поделе Косовске Митровице на два дела – јужни, са већинским албанским становништвом, и северни – са већинским Србима. Главни проблем који се у раду разматра односи се на један од кључних аспеката свакодневице становника Косовске Митровице у периоду после рата, а то је концепт *простора*, о чијем значају већ довољно говори чињеница да поделом овог града долази до концентрације Срба и Албанаца на супротним странама реке Ибар, у односу на коју су, као граничну линију, и једни и други делове града у којима су се груписали означили као *своје*, апстражујући их као ентитете повезане с одређењем властитог етничког идентитета. Највећа пажња у раду посвећена је сагледавању елемената просторне симболике Срба у етнички подељеној Косовској Митровици, и то са становишта њихове улоге у конкуритивним политикама идентитета наспрам Албанаца. Елементи који се у том смислу разматрају спадају, с једне стране, у домен световне симболике, где су у обзир узете стратегије идеологизовања простора конструкцијом уличне топографије и меморијалног фонда, и, с друге стране, у домен верске симболике где је направљен осврт на идентитетско обликовање простора употребом сакралне архитектуре.

Кључне речи: Косовска Митровица; свакодневица; простор; просторне политике; идентитет; Срби; Албанци

Случај Косовске Митровице дуго је познат као проблем етнички подељеног града који је и данас, скоро две деценије од рата на Косову и Метохији 1999. године, још увек актуелан. Подела између Срба и Албанаца,

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (ев. бр. 178028), који је одобрило и финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

нераскидиво повезана с крупним друштвеним, политичким, демографским и економским процесима који се на Косову и Метохији одвијају од рата наомамо, био је главни разлог због којег сам се определио за спровођење теренског истраживања у овом граду. Циљ истраживања био је покушај сагледавања свакодневице локалних Срба у средини која је кризна и мултиетничка, у околностима које се због безбедносних ризика и нерешеног институционално-правног статуса могу описати као ванредне. Наведеном циљу приступио сам с намером да пружим допринос проучавањима положаја Срба на Косову и Метохији данас и да дођем до резултата који би могли да буду од користи не само на научног аспекта, него и са ширег, националног становишта, и то као прилог бољем разумевању ситуације у подељеној Косовској Митровици где српско становништво, у условима међународног протектората на Косову и Метохији и једнострано проглашене независности од стране Албанаца, свој статус и идентитет поистовећује с припадношћу Републици Србији.

Истраживање сам, у више наврата, спровео у периоду од средине 2011. до почетка 2017. године, у укупном трајању од око девет месеци. Етнографску грађу прикупио сам методом квалитативног типа, и то посматрањем истраживаних појава,¹ учествовањем у њима и вођењем интервјуа с испитаницима.² Узорак испитаника, формиран углавном од Срба, био је средње величине,³ непробабилистичког типа,⁴ што значи да није био репрезентативан за целокупно српско становништво у Косовској Митровици, одакле следи да се на основу резултата истраживања добијених на оваквом узорку нису могла вршити строга уопштавања, нити доносити једнозначни закључци.

Део истраживања који презентујем у раду односи се на један од најважнијих аспеката свакодневице становника Косовске Митровице у периоду после рата 1999. године, а то је концепт *простора*. О значају овог аспекта говори чињеница да поделом Косовске Митровице долази до концентрације Срба и Албанаца на супротним странама реке Ибар, у односу на коју су, као граничну линију, и једни и други делове града у којима су се груписали означили као *своје*, апстрахујући их као ентитете повезане с одређењем

¹ Опсервиране појаве бележио сам фото-апаратом. Све фотографије приложене у овом раду настале су у току истраживања.

² Грађа је делимично прикупљена и анкетом, методом заступљеним у квантитативним истраживањима, с тим да је овако добијен материјал употребљен као предмет квалитативне анализе, и то на начин комплементаран анализи одговора испитаника добијених интервјуом.

³ Под узорком средње величине, по Весни Вучинић Нешковић, сматра се узорак сачињен од 30 до 100 испитаника (Vučinić Nešković 2013, 42).

⁴ О приступима формирању узорка и о односу пробабилистичког и непробабилистичког узорка видети у Vučinić Nešković 2013, 32–36.

властитог етничког идентитета. Процес идентификације подразумевао је конструисање простора као *свог* кроз употребу симбола као што су називи улица и тргова, споменици, национална обележја, верски објекти, итд.

У раду настојим да изнесем приказ појединих елемената просторне симболике Срба у етнички подељеној Косовској Митровици, и то са становишта њихове улоге у компетитивним политикама идентитета наспрам Албанаца. Покушаћу, другим речима, да у контексту српско-албанског сукоба на Косову и Метохији, у чијем жаришту се од рата 1999. године налази управо Косовска Митровица, анализирам неке од стратегија Срба у идентитетском обликовању *својих* простора у овом граду, не губећи при том из вида истоветне процесе који се одвијају и код Албанаца. Елементи који се у раду разматрају спадају, с једне стране, у домен световне симболике, где су у обзир узете стратегије идеологизовања простора конструкцијом уличне топографије и меморијалног фонда, односно, с друге стране, у домен верске симболике, где је направљен осврт на идентитетско обликовање простора употребом сакралне акрхитектуре.

Косовска Митровица: феномен подељеног града

Косовска Митровица је подељена непосредно по окончању рата 1999. године, тј. после потписивања Кумановског споразума и доношења Резолуције 1244 Уједињених нација, када су упоредо са повлачењем српских снага с Косова и Метохије и увођењем међународног протектората на ову територију, наоружане албанске формације кренуле у њено заузимање и прогон Срба и других неалбанаца. Да би се одбранили, Срби су у Косовској Митровици северно од Ибра поставили контролне пунктове како би спречили Албанце да из правца јужног дела града преко ове реке пређу. Албански продор је заустављен, међутим мостови у граду, нарочито главни мост, уместо повезивања постали су симболи поделе, док је Ибар постао физичка, али и симболична гранична линија која је, делећи Косовску Митровицу на два дела, истовремено делила централни и јужни део Косова и Метохије, настањен већином Албанцима, од подручја северно од те реке, насељено већином Србима (Јанјић 2007, 137–138).

Поделом Косовске Митровице Срби и Роми груписали су се на подручју града северно од Ибра, док је албанским избеглицама, које су пре рата живеле у том делу града, по повратку у Косовску Митровицу забрањиван приступ у властите домове (Derens 2009, 170). Процењује се да су сви Срби, којих је пре рата у граду било око 9.000,⁵ прешли на северну страну,

⁵ Пре рата 1999. године на општинској територији живело је 116.500 особа, од којих 81% Албанаца, 10% Срба, док су остатак чинили Роми и припадници других

на којој их до данас, укључујући и оближње село Суви До, има укупно око 22.530.⁶ Процена је и да се већина од 6.000 Рома који су до 1999. године живели јужно од Ибра иселила у централну Србију или у део града са друге стране реке (Рајчевић 2008, 78). Осим Срба из дела града јужно од Ибра, на подручје северне Косовске Митровице прешло је и српско становништво из Приштине, Истока, Вучитрна, и других места која се налазе јужно од градске општине. Ово досељавање одвија се одмах након рата, али и након *Мартовског погрома* 2004. године.⁷ Сматра се да је од око 22.530 Срба који данас живе у северној Косовској Митровици и у селу Суви До између пет и седам хиљада оних који су се доселили са ширег подручја Косова и Метохије јужно од Ибра.⁸

Свакодневица становника подељене Косовске Митровице одвија се у два паралелна света – српском и албанском. То важи за град као целину, где Србе од Албанаца одваја Ибар, али и за део града северно од ове реке, где поред већинског српског становништва живи и око 4.900 Албанаца, настањених у самом граду и у селима Суви До, Гушевац и Винарце, око 1.000 Бошњака, 580 Горанаца, 210 Турака, 200 Рома и 40 Ашкалија.⁹ Овај део града од рата 1999. године представља етнички вероватно најхетерогенији део Косова и Метохије, с тим да Срби и Албанци у њему живе на начин да им се животни простори углавном не преклапају, већ наслањају један на други. Квартови *Три солитера* и *Бошњачка махала*, који се налазе непосредно уз Ибар, представљају типичан пример тог мозаика, будући да их насељавају припадници обе групе, али тако да Албанци гравитирају махом ка јужном, албанском делу града, док у северни, српски део града обично не залазе (слика 1).

етничких група. У самом граду било је око 68.000 становника, од којих око 71% Албанаца, око 9.000 Срба и 10.000 осталих, међу којима највише Рома (*Kosovo, kako viđeno, tako rečeno* 2001, 240).

⁶ *Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profile*, OSCE, November 2011. Преузето са: <http://www.osce.org/kosovo/122119?download=true> (приступљено 16. 10. 2015).

⁷ *Мартовским погромом* означава се талас насиља 17. и 18. марта 2004. године, када је више десетина хиљада Албанаца, предвођених екстремистима, наслнуло на српско и друго неалбанско становништво широм Косова и Метохије јужно од Ибра. Том приликом су опустошена многа насеља, спаљено је и опљачкано 30 православних цркава, протерано је око 5.000 Срба, Рома и Ашкалија (Hofbauer 2009, 182, 184). Погинуло је укупно 19 особа, од којих једанаест Албанаца и осам Срба, а рањено је 954 лица (Jevtić 2005, 169).

⁸ *Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profile*, OSCE, November 2011. Преузето са: <http://www.osce.org/kosovo/122119?download=true> (приступљено 16. 10. 2015).

⁹ *Mitrovicë/Mitrovica Municipal Profile*, OSCE, November 2011. Преузето са: <http://www.osce.org/kosovo/122119?download=true> (приступљено 16. 10. 2015).

Слика 1. Топографска карта северне Косовске Митровице са приказом положаја Бошњачке махале и Три солитера и неколико главних просторних тачака.

Поделом Косовске Митровице установљена је не само подела Косова и Метохије на већински албански и већински српски део, него и подела овог подручја између институционално-правних система међународног протектората и тзв. косовских, албанских власти у Приштини с једне стране, и Републике Србије, с друге стране. Део Косовске Митровице северно од Ибра, на чијој јужној обали живи око 90.000 Албанаца (Јанјић 2007, 137), Србима представља епицентар отпора укључивању у албанско, фебруара 2008. године самопроглашено независно Косово, тј. последњу брану очувања уставно-правног поретка Републике Србије на овом подручју. За Албанце, овај део града је „трн у оку”, односно главна препрека успостављању контроле над његовом целом територијом, али и препрека проширењу власти на подручје Косова и Метохије северно од Ибра.

Стање институционално-правне подвојености у Косовској Митровици једно је од најкомплекснијих питања свакодневице српског становништва у овом граду. Као већински народ на Косову и Метохији северно од Ибра Срби су на овом подручју после рата 1999. године остали привржени институцијама Републике Србије, видевши у њима гаранцију свог опстанка, међутим ове институције су, као наводно нелегалне, односно супротне Ре-

золуцији УН 1244, истовремено потпале под снажан међународни и албански притисак, те отуда и под сталну претњу укидања, што је међу српским становништвом проузроковало осећање константне несигурности и забринутости због неизвесне сутрашњице. Неизвесност је додатно порасла након започињања преговора између Београда и Приштине у циљу „нормализације међусобних односа”, вођеним под покровитељством Европске уније, а посебно након потписивања Бриселског споразума 19. априла 2013. године којим је предвиђено укључивање севера Косова и Метохије у институционално-правни систем самопроглашеног независног Косова. Овим споразумом планирано је оснивање *Заједнице српских општина*,¹⁰ која би била под контролом Приштине, што би са собом повлачило расформирање „паралелних” српских структура, односно гашење институција Републике Србије на овом подручју.

Теоријске основе разматрања просторне симболике Срба у Косовској Митровици

Истраживање симболике простора свакодневице становника Косовске Митровице може се повезати с теоријским концептима заступљеним у области антропологије простора, као дела урбане антропологије, која полази од тога да простор не представља тек кулису изучавања културе, већ њену суштинску компоненту, а под чиме се подразумева да он није само сиров физички свет него пре свега друштвени производ са значењима која су друштвено конципирана. Под наведеним се, другим речима, сматра да људи не могу ништа ни да створе пре него што се нађу у одређеном простору, који је у ствари примаран за конструкцију значења и друштва (Radović 2013, 25). Близак овом становишту је концепт *социјалног простора*, којим се означава повезаност објективног просторног оквира у којем друштвене групе живе и субјективног социјалног простора који је одређен индивидуалним доживљајем сопственог социо-просторног окружења. Према овом концепту, друштвени односи и друштвена пракса неодвојиви су од тога како човек дефинише простор који настањује и у којем се креће. Они, с

¹⁰ Заједницу српских општина (ЗСО) чиниле би четири општине са подручја северно од Ибра (северна Косовска Митровица, Звечан, Зубин Поток, Лепосавић) и шест општина са подручја јужно од Ибра (Грачаница, Штрпце, Ново Брдо, Клокот, Ранилуг, Партеш). Предвиђено је да ЗСО има председника, потпредседника, скупштину, веће, оснивачки статут и аутономију у областима образовања, здравства, економског, урбаног и руралног развоја, а да судство и полиција буду под пуном ингеренцијом власти у Приштини, и то тако да састав ових органа буде у складу са већинском српском етничком структуром (*Јединство*, 22. април 2013).

једне стране, зависе од начина на који човек простор *друштвено производи*, у чему улогу играју друштвени, економски, идеолошки, технолошки чиниоци, али и, с друге стране, од тога како га *друштвено конструише*, тј. како га субјективно доживљава и каква му симболичка значења приписује, а услед чега се може наћи у функцији друштвених процеса размене, конфликта или контроле (Low 1996, 861–862).

Наведено тумачење простора упућује на концепт *места*, које се дефинише као производ искуства и социјално конструисани феномен, тј. као значење које је придодато некој локацији. Место се третира као простор који се јавља на нивоу идентитета, при чему његову супротност представља простор схваћен као скуп локалитета који се не јављају на идентитетској равни (Radović 2013, 25). Овако схваћено, дакле, место људима пружа осећање идентитетске повезаности са тлом, односно замисао о укоренености у завичајном простору, утемељеном једном заувек, који се не мора сазнавати. Оно је увек просторно организовано и то тако да својим симболичким поретком изражава идентитет групе. То је простор који подразумева економску, социјалну, политичку и религиозну географију групе и који се мора бранити од спољашњих и унутрашњих претњи да би задржао идентитетски смисао (Оже 2005, 43–45).

За идентитет групе место је посебно значајно с аспекта његове улоге као *простора догађања*. Под овим термином Весна Вучинић подразумева „простор колективних активности”, где се појам *догађај* дефинише као „временски и просторно добро дефинисана колективна активност која је организована с одређеним поводом”, а која је од кључног значаја за идентитет локалних група и заједница (Vučinić 1999, 195). По наведеној ауторки могу се разликовати *простор друштвеног догађања* и *простор религијског догађања*, с тим да друштвене, односно религијске догађаје треба посматрати као активности које акцентују пре свега један домен стварности (први друштвени, а други религијски), али тако да и једни и други „представљају *тотални друштвени феномен* у оном смислу у коме је његово значење одредио Марсел Мос” (Vučinić 1999, 195).

Идентитетски аспект места тесно је повезан с националним контекстом, где се места идеолошки конструишу у одређеном простору, а са циљем да људи о својим земљама мисле као о јасно ограниченим, посебним и природно датим ентитетима. Овакво идеологизовање простора присутно је посебно у градовима, као срединама које због своје физичке структуре погодују динамици идентитетских стратегија, и то употребом више симболичких ресурса, као што су називи улица и тргова, споменици, архитектура, итд. Наведено својство градова, по Срђану Радовићу, долази услед њихове дискурзивности, односно тога што они емитују особине својеврсног речника који се обично не формира спонтано, него углавном под утицајем

идентитетских политика различитих друштвених група (Radović 2013, 26–27). За град се, према поменутом аутору, може рећи да поседује квалитете текстуалности, тј. да се он „може схватити као ‚текст‘, односно као симболички полигон на којем политика спроводи захвате културне и симболичке адаптације у складу са политичким и/или националним имагинаријем” (Radović 2013, 11).

До трансформације симболичке нарације често долази након великих друштвено-политичких промена, када ауторитарне власти настоје да спроведу своје идентитетске политике у простору. Измена градске текстуре скоро је редовна у току или после ратних сукоба, који често резултирају прогонима и исељавањем становништва другачије етничке припадности. Велики број европских градова у 19. и 20. веку доживео је етнизацију своје топонимије, и то након наглог или постепеног нестанка некада бројних етничких група које су у њима живеле. У најновије доба примери етничког/националног овладавања системом градских симбола уочљиви су и у више градова бивше Југославије, а проузроковани су етничким сукобима који су се на овом подручју одиграли деведесетих година 20. столећа (Radović 2013, 143–144).

Улична и меморијална симболика Срба у Косовској Митровици у контексту компетитивних политика идентитета наспрам Албанаца

Типичан пример преобликовања градских симбола на простору бивше Југославије догодио се у градовима на Косову и Метохији, где је у кратком периоду дошло до две потпуне идеолошке трансформације. Укидањем покрајинске аутономије 1989. године укинута су многе идентитетске ознаке које су неколико претходних деценија представљале мешавину српских и албанских симбола, а које су конструисане у духу братства и јединства и идеологије социјализма. У Приштини су деведесетих година 20. века промењени називи бројних улица, и то у складу с новом, националном оријентацијом тадашњих власти у Србији: Улица Братство-јединство постала је Улица краља Милутина, Улица маршала Тита – Видовданска улица, Улица Лоле Рибара – Улица Гаврила Принципа, и слично (Radović 2013, 144–145). Уведени су и топоними који су асоцирали на нову „националну географију”, па су се међу називима приштинских улица појавила имена добијена по местима учесталим у јавном и медијском дискурсу ратних деведесетих година: Јасеновачка улица, Вуковарска, Книнска, Улица српских ратника, и друга (Radović 2013, 145). У Приштини је у овом периоду спроведена и симболичко-меморијална трансформација, у оквиру које се глав-

ни преображај одиграо у кругу Универзитета, некадашњем центру побуна албанских студената, где су, након трансформације ове институције у једнонационалну, српску образовну установу, постављени споменици Вуку Караџићу, Петру Петровићу Његошу, док се у непосредној близини почело са изградњом цркве Христа Спаситеља (Radović 2013, 146).

Повлачењем српских власти с Косова и Метохије и доласком НАТО снага 1999. године из Приштине су се иселили скоро сви Срби. Овим је означен заокрет у симболичком означавању овог града, што је довело до његове нове идеолошке трансформације, али сада у духу политике нових, албанских власти. Споменици Вуку Караџићу и Петру Петровићу Његошу убрзо су уклоњени, а наставак изградње православне цркве Христа Спаситеља је обустављен (Radović 2013, 146–147). Називи великог броја улица из претходног периода убрзо су промењени, тако да су југословенска, нарочито српска имена замењена албанским именима. Улице и тргове добиле су бројне личности из албанске историје и културе, у чему нису заостајале ни фигуре из најновијег периода, обележеног борбом за независност од Србије. Међу градским топонимима нашла су се и имена из давне, митологизоване прошлости, па су се, уз позивање на идентитет који се повезује с наслеђем античких Илира, у називима улица појавила имена неких илирских краљева, али и име Александра Великог који је према мишљењу појединих албанских историчара с мајчине стране био илирског порекла (*Vreme*, 27. septembar 2012). Важно место у симболичком преобликовању Приштине припало је и меморијалном инжењерингу, у склопу којег су подигнути споменици значајним Албанцима. У центру града постављен је велики споменик Скендербегу, који се у албанској историји сматра најбитнијом личношћу, заслужном за борбу против османских освајача у 15. веку. Споменике су добили и борци ОВК, пре свих Адем Јашари, најпознатији командант ове оружане формације, који је добио и трг по свом имену, а који се раније звао Трг братства и јединства (*Vreme*, 27. septembar 2012).

Попут Приштине, и други градови на Косову и Метохији прошли су у наведеном периоду кроз исту просторно-идеолошку трансформацију. То се десило и у Косовској Митровици, где су 1992. године промењена имена многих улица из претходног, социјалистичког доба. Измена назива спроведена је у складу са званичним дискурсом српских власти, услед чега су имена улица идеологију југословенства заменила порукама српског националног садржаја. Улица маршала Тита, која се као главна улица протезала средином града, подељена је на три дела, односно на три нове улице: Улицу краља Петра првог, Карађорђеву улицу и Улицу Гаврила Принципа (*Службени гласник РС*, 31. март 1992). И називи других улица, који су указивали на личности и датуме из идеолошког опуса социјалистичке Југославије,

већином су мењани по истом обрасцу, па је Улица 7. јула постала Улица Филипа Вишњића, 29. новембра – Кнеза Милоша, Едварда Кардеља – Светог Саве, Моше Пијаде – Танаска Рајића, Миладина Поповића – Краља Милутина, итд. Промењени су и називи многих улица датих по именима Албанаца чија се историјска улога уклапала у социјалистички модел равноправности народа и народности. Улица Исе Бољетинца добила је назив Улица Старог Вујадина, Цавида Митровице – Пашићева, Џафера Љиље – Милунке Савић, Коце Цозе – Васе Чарапића, Хивзија Сулејманија – Цара Душана, Мухарема Бектешија – Хиландарска, и тако даље (*Службени гласник РС*, 31. март 1992). Ипак, називи улица из периода пре 1992. године, који су датирани из епохе југословенске, социјалистичке топографије, нису промењени у целости. Нека имена остала су иста, и то пре свега она која су повезивана са борбом народа Косова и Метохије против страних окупатора. Тако су се на градским улицама и даље могле видети табле са именима Боре Вукмировића и Рамиза Садикуа, личности које су не само на Косову и Метохији, већ и у целој бившој Југославији фигурирале као симбол братства и јединства у борби против фашизма. Сачувани су и називи улица као што су Рударске чете, Ибарског одреда, Копачничког одреда, Четврте косметске бригаде, и слично (*Службени гласник РС*, 31. март 1992).

Као у Приштини тако и у Косовској Митровици после рата 1999. године наступа смена уличних текстова, али само у делу града јужно од Ибра, који долази под контролу Албанаца. Неким улицама су враћена албанска имена, уклоњена 1992. године, а сви називи улица који су асоцирали на Југославију и Србију су избрисани, да би уместо њих били уведени називи повезани с албанском историјом, културом и митологијом. Бивша Улица маршала Тита, која је 1992. године на потезу од главног моста преко Ибра до јужног обода града преименована у Карађорђеву и Улицу Гаврила Принципа, сада је понела назив по краљици Теути, илирској владарки из трећег века пре нове ере. На уличним таблама нашла су се имена Албанаца који су за већину Срба били потпуно непознати, али и оних који су у српској историји остали добро запамћени, и то као непријатељи и сарадници окупатора у Првом и Другом светском рату. Улице су добили Џафер Дева, квислиншки председник општине Косовска Митровица под окупацијом фашистичке Немачке, Шабан Полуџа, командант балистичких одреда у Другом светском рату, итд. Бројне улице назване су и по личностима које су се прославиле у борби против Србије на крају 20. века, где је најважније место дато припадницима ОВК погинулим у сукобима са српском војском и полицијом, при чему је једна улица и сама понела име ове оружане организације.

Подела Косовске Митровице означила је почетак уклањања свега што је српско из јужног дела града. Истерани су српски језик и писмо, тако да се они више нигде нису могли срести, ни у називима улица, тргова или установа, нити у именима било ког простора, локалитета или објекта. Градску

топонимију, дакле, нису заменили само текстови о Албанцима, него и албански језик и писмо. Уклањање српске симболике обухватило је и девастацију српских споменика, али и уништавање српског гробља, такође и паљење Цркве св. Саве 17. марта 2004. године, до тада једине православне богомоље у читавом граду.

Потреба за брисањем и најмањег помена на српско присуство није, међутим, била проузрокована само реваншизмом након рата, већ и кризном, нерешеном ситуацијом насталом после рата, у којој су се Албанци у Косовској Митровици нашли на самој граничној линији са Србима, груписаним на градском подручју северно од реке. Жеља за афирмисањем идентитета самопроглашене албанске државе овде је била једнако присутна као и у другим градовима на територији Косова и Метохије јужно од Ибра, мада са том разликом да је због непосредне близине Срба она у извесној мери била израженија. Богатство иконографије ОВК на улицама и трговима у јужној Косовској Митровици, наиме, није никаква реткост у односу на Приштину или Призрен,¹¹ где се такође може наићи на бројна обележја подигнута у знак сећања на припаднике ове формације, али оно што је приметно јесте упадљивије истицање националне симболике, и то највише на местима непосредно уз Ибар, односно на „граничним пунктовима” према Србима у северном делу града. Стриктно албански симболи, као што је застава црвене боје са црним двоглавим орлом, у том смислу знатно су распрострањенији, за разлику од ознака самопроглашеног независног Косова које се срећу знатно ређе.

На албанске националне заставе могуће је наићи на сваком кораку у јужној Косовској Митровици, било да су истакнуте у оквиру меморијалних комплекса, где се по правилу налазе поред споменика ОВК, или на зградама различитих институција, верским објектима, или, пак, на приватним кућама или у привредним објектима, где се могу видети у излогу каквог предузећа, радње, и сл. Заставе самопроглашеног независног Косова истакнуте су само спорадично, и то углавном на зградама званичних институција самоуправе и власти.¹² Албански национални симболи популар-

¹¹ У циљу добијања шире слике проучаваних појава у Косовској Митровици теренским истраживањем било је обухваћено подручје Косова и Метохије северно од Ибра, са српским општинама Звечаном, Зубиним Потокком и Лепосавићем, али и подручје јужно од Ибра, где сам једном приликом боравио у Призрену, а у неколико наврата и у Приштини.

¹² Ова застава креирана је према решењу УНМИК-а, са идејом да њена симболика одражава мултиетничност и мултикултуралност. Осмишљена је по узору на заставу Европске уније, тако да на основи плаве боје садржи географске обресе Косова и Метохије украшене са шест златних звездица које симболизују шест народа који на овом подручју живе: Албанце, Србе, Роме, Турке, Бошњаке и Горанце.

ни су толико да су црвене заставе са двоглавним црним орлом неизоставни реквизит приликом прослављања догађаја из живота појединца, као што су рођења или венчања, чиме је додатно подвучен значај ових обележја као народних, општеприхваћених у сврху поистовећивања с етничким заједништвом свих Албанаца, наспрам ознака тзв. косовске државности које се, конструисане по узору на европску симболику, међу већином албанског становништва доживљавају тек као наметнуто, вештачко, али и као привремено решење.

Означавање Косовске Митровице као албанске не јавља се само у јужном делу града. Оно је присутно и на простору северно од Ибра, и то пре свега у Бошњачкој махали, етнички мешовитом кварту, који поред тога што представља стамбену четврт важи и за трговачку зону. Натписи на албанском језику овде су уобичајени, док је на више места, нарочито на прилазима тзв. источном мосту,¹³ стално истакнуто више застава са црвеном позадином и црним двоглавим орлом. У једној од улица у Бошњачкој махали својевремено је саграђен и споменик погинулим борцима ОВК, пореклом из овог дела града, а средином јуна 2014. године на раскрсници улица испред тзв. источног моста, у самом средишту овог кварта, подигнуто је импровизовано спомен обележје Адему Јашарију. Подизање овог обележја стигло је након што су Срби са главног градског моста уклонили барикаду коју су поставили за време тзв. *Јулске кризе* 2011. године,¹⁴ односно као одговор на српску иницијативу да се после уклањања наведене барикаде са северне стране моста подигне споменик кнезу Лазару.¹⁵ Изградња

По једној другој, Албанцима омиљенијој верзији, шест звездица представља шест „албанских територија”, и то Албанију, Косово, Црну Гору, Македонију, Прешевску долину и Чамурију (област на северу Грчке) (Derens 2009, 10).

¹³ У односу на главни градски мост тзв. источни мост налази се неколико стотина метара низ Ибар. Главни део Бошњачке махале простира се између ова два моста.

¹⁴ Ова криза ескалирала је у јулу 2011. године, када је група специјалних снага тзв. косовске полиције покушала да преузме контролу над административним прелазима између севера Косова и Метохије и централне Србије, на шта су Срби са подручја северно од Ибра одговорили блокадом свих важнијих путева како би припадницима наведене групе до прелазних пунктова био онемогућен долазак. Због бојазни од продора Албанаца из правца јужно од Ибра, који би кризну ситуацију искористили за успостављање контроле над северним делом града, али и услед ризика од избијања немира у кварталима насељеним албанским становништвом, Срби су и у северној Косовској Митровици блокирали неколико саобраћајница, на првом месту главни градски мост.

¹⁵ Барикаду са главног градског моста српска локална самоуправа уклонила је у другој половини јуна 2014. године. Већина Срба у северној Косовској Митровици ово је протумачила као чин капитулације Србије, спроведен у складу са Бриселским споразумом, а са циљем предаје овог дела града албанским властима

споменика српском средњовековном владару и митском страдалнику у Косовском боју одлуком самоуправе Срба у северној Косовској Митровици обустављена је и пре него што је започета, међутим спомен обележје команданту ОВК, по којем је и раскрсница на којој је оно постављено понела име, остало је да стоји.¹⁶

Бошњачка махала представља својеврсну прелазну зону између албанског и српског дела Косовске Митровице, где се осећа утицај и једних и других, али тако да симболика простора није толико измешана или испреплетена, већ више дистрибуирана парцијално. То у пракси значи да је део овог кварта ближе главном мосту преко Ибра претежно српски, док је део уз тзв. источни мост већином албански. Међупростор, који чини неколико унакрсних улица, са Улицом ослобођења као главном, условно речено је заједнички, с тим да је унутар њега могуће разликовати делове улица који су српски и делове који су албански. Оваквом „расподелом” ни једни ни други нису задовољни, будући да Срби Бошњачку махалу желе да виде као саставни део компактне српске северне Косовске Митровице, исто као што и Албанци овај део града настоје да што више етнички хомогенизују и да на тај начин оснаже своју позицију на градском подручју северно од Ибра.

За Бошњачку махалу може се рећи да представља Косовску Митровицу у малом, односно да стање у њој одражава целокупну ситуацију у овом граду посматрану с аспекта супротстављених интереса и опречних просторних идеологија. Да је реч о правом попришту компетитивних политика сведочи и податак да су у циљу ојачавања свог присуства и једни и други у годинама после поделе града посезали за разним стратегијама, па су Срби уз помоћ Владе Републике Србије у Бошњачкој махали подигли неколико зграда у које је насељено више десетина српских породица расељених са подручја Косова и Метохије јужно од Ибра. Овде су усељене и поједине српске институције, међу којима и канцеларије Координационог центра за

у Приштини. Да би се на симболичан начин надоместила празнина настала уклањањем барикаде српска локална самоуправа донела је одлуку да се са северне стране главног градског моста подигне споменик кнезу Лазару. Од ове одлуке се, ипак, одустало, а уместо наведеног споменика подигнут је тзв. *Парк мира*, и то на самом мосту, на половини до северне обале Ибра. Овај парк, који је не само по називу, већ и по изгледу подсећао на прави парк, наводно је требало да симболизује српско-албанско помирење, али његова реална улога, имајући у виду да је онемогућавао нормално одвијање саобраћаја преко моста, била је да замени уклоњену барикаду и да на тај начин, услед неповерења Срба према потезима Албанаца, и даље означава границу између северног и јужног дела Косовске Митровице.

¹⁶ Ово обележје Албанци ће уклонити крајем октобра 2016. године, онда када Срби буду уклонили последњу барикаду из јула 2011. године, постављену на једном од улаза у Бошњачку махалу.

Косово и Метохију, тј. Министарства за Косово и Метохију.¹⁷ Слично су радили и Албанци, који су у Бошњачкој махали такође изградили бројне стамбене објекте, поред чега су улагали и у јачање свог економског утицаја кроз развој трговине и других привредних делатности.

И док су у Бошњачкој махали на делу супротстављене политике простора, које се, између осталог, читавају у опозитној уличној топографији, будући да српске називе улица од пре рата 1999. године Албанци називају својим именима,¹⁸ у остатку северне Косовске Митровице ситуација је углавном једнозначна. Овде је заступљена искључиво српска симболика, најочљивија по бројним српским тробојкама истакнутим практично свуда, нарочито на простору испред главног моста преко Ибра, одакле се из правца југа улази у северни део града, а затим дуж целе централне улице, све до излаза из града према Звечану. И улични називи у северној Косовској Митровици одишу истим, српским националним духом, што значи да су уз „прочишћену” југословенску идеологију остали непромењени од 1992. године. Улица краља Петра првог, некадашња Маршала Тита, централна је и највећа градска улица, док међу остале важније улице спадају улице Кнеза Милоша, Лоле Рибара, Филипа Вишњића, Колашинска, и друге.

Неколико просторних елемената северне Косовске Митровице после поделе града добило је нову, за Србе важну симболику, и то у складу са рецентним, ратним наслеђем с краја деведесетих година 20. века. Ово се односи преваходно на меморијални фонд, у оквиру којег је после рата 1999. године подигнуто више споменика посвећених жртвама НАТО бомбардовања и погинулима у сукобима с ОВК. Главни споменик понео је назив *Споменик Истине*. Висине је шест метара, са куполом на којој се налази крст са четири иконе *Белог анђела*, а на којем су исписана имена око 200 страдалих лица из Косовскомитровачког округа (слика 2). Са симболиком страдалништва повезано је и спомен обележје посвећено браћи Милић, родом из Косовске Митровице, близанцима који су као припадници Војске Југославије погинули у априлу 1999. године. По овом обележју и трг на којем је оно постављено добио је назив *Трг браће Милић* (слика 3).

¹⁷ Министарство за Косово и Метохију је 2012. године укинуто, да би уместо њега при Влади Републике Србије била основана Канцеларија за Косово и Метохију.

¹⁸ Улицу ослобођења, главну улицу у Бошњачкој махали, Албанци једним делом називају Тиранском (Tirana), а другим делом Сарајевском (Sarajeva). Улицу кнеза Милоша, којом се долази до тзв. источног моста зову по Авнију Хајрединију (Avni Hajredini), једном од припадника ОВК. Немањиној улици дали су име по Самију Фрашерију (Samir Frashëri), албанском књижевнику и филозофу из друге половине 19. и с почетка 20. века, итд.

Слика 2. Споменик Истине код главног моста преко Ибра.

Слика 3. Трг браће Милић.

Као симбол српског страдања у борби против НАТО и ОВК, наведене меморабиле имају улогу медијума у неговању колективног памћења међу Србима у северној Косовској Митровици, али, у исто време, оне фигурирају и као важни градски локалитети, односно као важни просторни

маркери у свести становништва овог града. Споменик Истине подигнут је непосредно поред главног моста преко Ибра, док се Трг браће Милић налази недалеко од споменика, дакле такође у близини главног градског моста. Ако се узме у обзир да главни мост у схватањима Срба представља главну тачку српско-албанског раздвајања, онда и симболика положаја поменутих меморабилја указује управо на функцију идеолошког подвлачења просторног разграничења према Албанцима, перципираним са значењем непријатеља, тј. криваца за страдање српског становништва у рату 1999. године и после њега.

Важан просторни маркер, повезан са симболиком страдалништва, јесте и споменик руском конзулу Григорију Степановичу Шчербини, убијеном у Косовској Митровици 1903. године. Споменик овом руском дипломату, коме је у историји Срба приписана улога заштитника српског народа на Косову и Метохији у доба албанског самовлашћа на прелазу из 19. у 20. век, био је у Косовској Митровици први пут подигнут још 1928. године, у делу града јужно од Ибра, и то на месту где је Шчербина био смртоносно рањен. После Другог светског рата споменик је пренет у двориште градског музеја, да би га након рата 1999. године и доласка јужне Косовске Митровице у албанске руке Албанци у том истом дворишту уништили. Нови споменик направљен је 2007. године, овога пута у северном делу града, у околностима које су за Србе на Косову и Метохији, како то становници северне Косовске Митровице често истичу, исто онолико тешке као и у времену када је Шчербина био конзул. Споменик је подигнут у самом срцу северне Косовске Митровице, на главном градском тргу – Тргу Шумадија.

Место где је подигнут споменик конзулу Шчербини представља централни, најзначајнији простор окупљања Срба у северној Косовској Митровици. После рата 1999. године на њему се практикују различите јавне активности, како друштвене, тако и верске, због чега се Трг Шумадија може означити као главни простор догађања у овом делу града. Од друштвених догађаја који се на овом месту одвијају издвајају се дочеци тзв. српске Нове године, а од верских догађаја прослава градске славе Митровдана, када се централним улицама северне Косовске Митровице организује литија, након које се на Тргу Шумадија обавља обред сечења славског колача (слика 4). На Тргу Шумадија одржавају се и политички скупови, најчешће скопчани са протестима Срба против одлука установа међународног пројектората или тзв. косовских власти у Приштини донетих у циљу укључивања севера Косова и Метохије у тзв. косовски институционално-правни систем. Један од већих скупова овог типа био је усмерен против одржавања локалних избора предвиђених Бриселским споразумом, а расписаних по законима тзв. косовских власти за 3. новембар 2013. године (слика 5).

Слика 4. Трг Шумадија, са спомеником руском конзулу Шчербини, за време обреда ломљења славског колача на дан градске славе Митровдана 8. новембра 2014. године.

Слика 5. Трг Шумадија, са спомеником руском конзулу Шчербини, приликом протеста против одржавања локалних избора расписаних по законима тзв. косовских власти за 3. новембар 2013. године.

Симболика Цркве св. Димитрија у контексту идентификовања северне Косовске Митровице као српског православног града

Борба за простор у Косовској Митровици не ограничава се у симболичком смислу само на идеологизацију уличне топонимије и меморијалног фонда. Подела овог града усложњена је подвојеношћу конфесионалних идентитета Срба и Албанаца, услед чега је у Косовској Митровици дошло и до директног судара компетитивних верских идеологија које су се међусобно такође супротставиле средствима симболичке изградње простора.

Увертира у покушај присвајања Косова и Метохије средствима верске симболике десила се још у деценији уочи рата 1999. године, када је после периода социјализма дошло до, а једне стране, „оправослављивања” Косова и Метохије, тј. до обнављања или унапређења манастирског живота у многим манастирима, као и подизања нових цркава (Derens 2009, 167), односно, с друге стране, до оснивања *Исламске заједнице Косова (Bashkësia Islame e Kosovës)* и изградње бројних џамија.¹⁹ Отвореним српско-албанским сукобом такве мирнодопске методе су радикализоване, што је у периоду од 1998. до 2004. године довело до рушења бројних богомоља, како на једној, тако и на другој страни.²⁰ Насиље над сакралном архитектуром није заобишло ни Косовску Митровицу, где је у рату 1999. године тзв. Џамија на Ибру, из 18. века, једина џамија на подручју северног дела града, срушена од стране српских снага, док је Иса бегова џамија у јужном делу града озбиљно оштећена. У Мартовском погрому 2004. године, Албанци су девастирали Цркву св. Саве, до тада једини православни храм у граду, подигнут на прелазу из 19. у 20. век на градском подручју јужно од реке Ибар.

¹⁹ Владика рашко-призренски Артемије изнео је 2001. године податак да је у деценији пре рата на Косову и Метохији „процентуално подигнуто много више џамија него православних цркава“. *Crkve na Kosovu i Metohiji nisu simbol političke moći, već naša nasušna potreba*. Преузето са: <http://www.rastko.rs/cms/files/books/473612448e98b> (приступљено 10. 11. 2015).

²⁰ Према албанским тврдњама, од 1998. до 1999. године на Косову и Метохији је страдало између 200 и 300 исламских верских објеката (*Политика*, 27. јул 2015). По страним налазима, у истом периоду уништено је или оштећено „отприлике 225“ од „укупно 607 косовских џамија“, док их је неколицина страдала и од НАТО бомби (Andrew Herscher i András Riedlmayer, *Razaranje kulturne baštine na Kosovu 1998–1999*, Kosovo Cultural Heritage Project, Cambridge, 2001. Преузето са: http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/prosexp/bcs/kos-des-b.htm#27, приступљено 24. 11. 2015). Српски извори наводе да је од 12. јуна 1999. до 7. маја 2000. године на Косову и Метохији јужно од Ибра спаљено, срушено или оштећено 84 православна храма, а да је у Мартовском погрому 2004. године на истом подручју страдало 37 цркава и манастира (Jevtić 2005, 96, 167).

Уклањање објеката *туђе* вере пратила је изградња *својих* верских здања. Широм Косова и Метохије јужно од Ибра, где су трагови некадашњег српског и православног присуства готово потпуно избрисани, до 2011. године подигнуте су бројне џамије, чији се број, према српским изворима, креће између 300 и 500 (*Вечерње новости*, 16. август 2011). По подацима Исламске заједнице Косова, до краја 2010. године на истом подручју подигнуто је 155 нових богомоља, са још двадесет у изградњи током 2011. године, док је 113 џамија, од око 220 срушених или оштећених у рату, обновљено. У јужној Косовској Митровици деценију после поделе града било је 17 џамија.²¹ Године 2014. завршена је изградња џамије Бајрам Паша, највеће на целом Косову и Метохији, која је подигнута на месту бивше, у рату оштећене Иса бегове џамије.²²

Попут Албанаца јужно од Ибра и Срби на северу Косова и Метохије су подигли више *својих* верских објеката, и то Цркву св. Тројице у Зубином Потоку, Цркву св. Василија Острошког у Лепосавићу, итд. Нова црква подигнута је и у северној Косовској Митровици. Место изградње бирао је тако да црква буде видљива из свих делова града, што значи с обе стране Ибра, дакле и из албанског дела града јужно од реке. Одабрано је узвишење непосредно изнад Косовске Митровице, на њеној северозападној страни, које по мишљењу локалних Срба представља локацију у чијој се близини некада давно налазила црква из средњовековног, немањихког периода, посвећена св. Димитрију Солунском, по којој је, према веровању, и сам град Митровица добио име.

Изградња нове цркве започета је 2001, а завршена 2005. године. Подизање овог објекта, који по стилу градње подсећа на средњовековну црквену архитектуру рашке стилске групе (слика 6), наишло је код Срба у северној Косовској Митровици на добар пријем, уз оцену да је то био оправдан, али и неопходан потез. Овај догађај третиран је као важан чин с аспекта поделе града, скопчане с чињеницом да је једини православни храм (Црква св. Саве) после рата остао у делу Косовске Митровице под контролом Албанаца, чиме је и његова доступност, због безбедносних ризика, Србима концентрисаним на градском подручју северно од Ибра, била ограничена, па и потпуно ускраћена. Представници СПЦ били су први који су подизање нове цркве тумачили као потребу произашлу из стања насталог услед поделе на албански и српски део града, а којом је проузрокована немогућност да се у Цркви св. Саве црквено-верски обреди редовно практикују. Овакво

²¹ *Kosovo Turns Blind Eye to Illegal Mosques*. Преузето са: <http://www.balkaninsight.com/en/article/kosovo-turns-blind-eye-to-illegal-mosques> (приступљено 21. 10. 2015).

²² *U Mitrovici svečano otvorena najveća kosovska džamija Bajram Paša Isa Beg*. Преузето са: <http://www.sandzacke.rs/vijesti/region/u-mitrovici-svecano-otvorena-najvesca-kosovska-dzamiya-bajram-pasa-isa-beg> (приступљено 26. 10. 2015).

становиште потврдио је и сâм старешина Цркве св. Димитрија, протојереј Милија Арсовић, који је и лично, великим залагањем, допринео да нова црква буде подигнута.²³

Изградња Цркве св. Димитрија нераскидиво је повезана с улогом СПЦ коју Срби у северној Косовској Митровици доживљавају као једну од установа у коју имају највише поверења. У дискурсу испитаника обухваћених истраживањем, Црква св. Димитрија била је перципирана управо као опредмећење присуства СПЦ, односно као важан чинилац у очувању етничког и верског идентитета Срба у Косовској Митровици. Овом верском објекту, осим тога, приписивано је и значење важног просторног маркера којим се овај део града означава као православно и српски. У схватањима испитаника тиме је додатно био подцртан доживљај градског подручја северно од Ибра као места сопственог идентитета, којим се на „граничној линији”, у етнички подељеном граду, потврђује присуство православног српског становништва.

Слика 6. Окупљање грађана северне Косовске Митровице у порти Цркве св. Димитрија пред вечерњу бадњеданску литургију 6. јануара 2014. године.

Замишљање северне Косовске Митровице као православног српског града, који припада Србији, у дискурсу испитаника било је неодвојиво од односа према Албанцима, тј. од стања српско-албанског конфликта. Овај

²³ Са протојерејем Милијом Арсовићем разговарао сам у току истраживања више пута. Главни разговор обавио сам на Бадњи дан 2012. године, након вечерње бадњеданске службе у Цркви св. Димитрија и јавног налагања бадњака у црквеној порти.

град се, у том смислу, није доживљавао само као идеологизовани, апстраховани, у идентитетском смислу *свој*, српски простор, него и као реалан, физички ентитет чија одбрана од албанске експанзије и укључивања у оквире албанског, самопроглашеног независног Косова омогућава и опстанак Срба, и то не само на градском подручју северно од Ибра, већ и на читавом подручју северног Косова и Метохије. Овако схваћена, северна Косовска Митровица у свести испитаника имала је још значајнију димензију, и то као главно упориште српства на Косову и Метохији, односно као својеврсни бедем против надирања Албанаца из правца јужно од Ибра и ширења суверенитета тзв. косовских власти на подручје северно од ове реке.

Симболика Цркве св. Димитрија као означитеља православне, српске северне Косовске Митровице до изражаја посебно долази у контексту празновања појединих верских празника. Црква се са црквеном портом тада јавља као главни простор религијског догађања, тј. као централно место практиковања празничних ритуала у којима српско становништво у овом граду колективно учествује или којима колективно присуствује. Најпосећенији ритуал овог типа представља јавно налагање црквеног бадњака на Бадњи дан, који се у порти Цркве св. Димитрија обавља након вечерње бадњеданске литургије. Тај догађај карактеришу особине важног симболичког акта јер је у њему садржана симболика индивидуалне и групне идентификације с православном верском традицијом, али, исто тако, и симболика етничке идентификације. Њиме је у свести учесника и простор на којем се он одвија означен као православни и српски, што се не односи само на црквену порту, као централно место практиковања обреда, него и на целу северну Косовску Митровицу. Према тврдњи протојереја Милије Арсовића, јавно налагање бадњака практиковано је и пре 1999. године, у порти Цркве св. Саве, да би убрзо након 2001. године оно било обновљено, и то на новој локацији, управо на месту где је била започета изградња Цркве св. Димитрија.

Закључак

Резултати презентовани у раду показују зависност симболичког означавања простора у Косовској Митровици од друштвених, политичких и демографских процеса који се на Косову и Метохији одвијају од рата 1999. године наопако. Подела овог града спрам етничких линија између Срба и Албанаца, што је у пракси довело до дословне, физичке подвојености између градских подручја северно и јужно од реке Ибар, пресликана је и на симболичку раван, и то на плану идентитетског овладавања простором, односно његове конструкције у идентитетском кључу. Просторна симболика Срба, у том смислу, нераскидиво је повезана с потребом српског становништва у овом граду да у контексту сукоба с Албанцима потврди свој етнички и верски идентитет, али и да услед настојања албанске стране да под своју контролу

стави целу Косовску Митровицу, дакле и њен северни, српски део, исказе територијалну и сваку другу приврженост Републици Србији.

Елементи просторне симболике Срба приказани у раду не могу се посматрати независно од просторне симболике Албанаца, с којима се с аспекта просторних политика идентитета налазе у односу директне међузависности и компетитивности. Нигде на данашњем Косову и Метохији ова компетитивност не долази до изражаја као у подељеној Косовској Митровици, у којој се стратегије симболичког овладавања простором могу пратити не само између Срба и Албанаца на супротним странама Ибра, него и између Срба и Албанаца на градском подручју северно од ове реке, где у неколико квартова припадници ове две заједнице живе једни поред других. Карактеристично за ове стратегије јесте да су условљене ширим друштвено-политичким процесима на Косову и Метохији, због чега и саме показују особине процесуалности, што значи да их карактерише динамичност, и то она која је тесно повезана с динамиком догађаја и промена на крупном плану.

О томе да се стратегије симболичког овладавања простором у Косовској Митровици могу посматрати као врста „текста” у који су „учитани” процеси у ширем друштвено-политичком контексту говоре и најновији догађаји проузроковани спровођењем Бриселског споразума. Овим споразумом је предвиђено уклањање просторних препрека између јужне и северне Косовске Митровице, односно поновно повезивање ова два дела града у једну целину, а са циљем интегрисања целог градског подручја у јединствени систем самопроглашеног независног Косова. Реализација наведеног циља започета је реконструкцијом главног градског моста крајем 2015. године, што је подразумевало отварање овог објекта за саобраћај, уз проширење постојећих приступних саобраћајница, како са јужне, тако и са северне стране Ибра. Одговор Срба, који су на реконструкцију невољно пристали, видевиши у њој претњу да ће Албанци након отварања моста преко реке аутомобилима несметано моћи да прелазе, био је такав да су са своје стране Ибра уместо саобраћајнице започели изградњу пешачке зоне.²⁴ Одговор је био сличан и у симболичком смислу. Док је најављено отварање главног градског моста, према очекивањима Албанаца, требало да наговести заокруживање суверенитета Приштине над северним делом Косовске Митро-

²⁴ Изградњу пешачке зоне пратило је подизање бетонског зида са северне стране главног градског моста, висине око два метра, што је локална српска самоуправа објашњавала тиме да је површину на којој ће се пешачка зона градити потребно нивелисати. Зид је подигнут почетком децембра 2016. године, уз оптужбе Албанаца да Срби постављају нову барикаду како би додатно утврдили поделу Косовске Митровице. Под притиском албанских власти у Приштини и међународне заједнице зид је почетком фебруара 2017. уклоњен, с тим да је са српске стране најављен почетак изградње нове бетонске конструкције, која би у односу на срушени зид била чвршћа, али и за око метар нижа.

вице, Срби су подигли и на Видовдан 2016. године свечано открили велики споменик кнезу Лазару. Споменик је подигнут на Тргу Шумадија, чиме је овај трг понео ново име – Трг кнеза Лазара. Симболика овог чина, којим је у срцу северне Косовске Митровице постављена монументална фигура српског средњовековног владара, била је јасна, а то је слање поруке албанској страни о томе да ће упркос настојањима Приштине да овај део града стави под своју контролу он и даље остати српски.

Литература

- Derens, Žan-Arno. 2009. *Kosovska zamka*. Beograd: HESPERIAedu.
- Hofbauer, Hannes. 2009. *Eksperiment Kosovo: Povratak kolonijalizma*. Beograd: Albatros Plus.
- Janjić, Dušan. 2007. *Ogledi o Kosovu*. Beograd: Draslar partner.
- Jevtić, Đorđe. 2005. *Etničkim nasiljem do statusa*. Priština: Narodna i Univerzitetska biblioteka „Ivo Andrić”.
- Kosovo, kako viđeno, tako rečeno: Analiza OEBS Verifikacione misije Kosovo. Stanje ljudskih prava oktobar 1998 – jun 1999. godine*. 2001. Beograd: Fond za humanitarno pravo.
- Low, M. Setha. 1996. „Spatializing Culture: The Social Production and Social Construction of Public Space in Costa Rica”. *American Ethnologist* 23 (4): 861–879.
- Ože, Mark. 2005. *Nemesta*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Rajčević, Jelena. 2008. „Institucije i identitet u severnoj Kosovskoj Mitrovici”. U *Savremena kultura Srba na Kosovu i Metohiji*, ur. Saša Nedeljković, 75–108. Kruševac: Baštinik.
- Vučinić, Vesna. 1999. *Prostorno ponašanje u Dubrovniku: Antropološka studija grada sa ortogonalnom strukturom*. Beograd: Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Vučinić Nešković, Vesna. 2013. *Metodologija terenskog istraživanja u antropologiji. Od normativnog do iskustvenog*. Beograd: Srpski genealoški centar, Etnološka biblioteka, Posebna izdanja 10.

Aleksandar Pavlović
Institute for Serbian Culture – Prishtina/Leposavić

The Elements of Spacious Symbolism of the Serbs in Kosovska Mitrovica

In this paper, I present a part of the results of the field research I conducted from mid-2011 to early 2017 in Kosovska Mitrovica. The aim of this study was to attempt to clarify the situation of the Serbian population in this city in terms of the major socio-political changes after the war in Kosovo and Metohia in 1999, the introduction of an international protectorate in this territory and the division of Kosovska Mitrovica into two parts – the southern, inhabited

mostly by Albanians, and northern, populated mostly by Serbs. The main problem which the paper discusses refers to one of the key aspects of the everyday life of Kosovska Mitrovica residents in the period after the war, and that is the concept of *space*, the significance of which is already supported by the fact that the division of the city causes the concentration of the Serbs and the Albanians on the opposite sides of the Ibar river, in respect of which, as the borderline, they both marked the parts of the city in which they are grouped as *theirs*, abstracting them as entities associated with the determination of their own ethnic identity. The greatest attention in the paper is devoted to the consideration of the individual elements of the spatial symbolism of Serbs in the ethnically divided city of Kosovska Mitrovica, from the standpoint of their role in competitive identity politics against the Albanians. The elements considered in this respect fall into, on the one hand, the domain of secular symbolism, which took into account the strategies of space ideologization by constructing street topography and a memorial fund, and, on the other hand, the domain of religious symbolism, where a reference was made to the identity shaping of space using religious architecture.

Key words: Kosovska Mitrovica, everydayness, space, spacious politics, identity, Serbs, Albanians

*Éléments de symbolique spatiale chez les Serbes
à Kosovska Mitrovica*

Dans cet article je présente une partie des résultats des études de terrain que j'ai menées à Kosovska Mitrovica du milieu de 2011 jusqu'au début de 2017. L'objectif de cette étude a été de tenter d'expliquer la situation de la population serbe dans cette ville, dans des conditions des changements socio-politiques majeurs après la guerre au Kosovo et Metohija en 1999, l'instauration du protectorat international sur ce territoire et la division de Kosovska Mitrovica, en deux parties – sud, habité majoritairement par les Albanais, et nord – où les Serbes sont majoritaires. Le principal problème qui est débattu dans cet article concerne un des aspects essentiels du quotidien des habitants de Kosovska Mitrovica, dans la période de l'après-guerre, c'est-à-dire le concept de l'espace; l'importance de ce concept est avérée par le fait même que la division de cette ville mène à la concentration des Serbes et des Albanais sur les rives opposées de la rivière d'Ibar, ligne par rapport à laquelle, comme ligne de démarcation, les uns et les autres se sont groupés dans les quartiers de la ville qu'ils ont désignés comme leur appartenant, les distinguant comme des entités liées à la définition de leur propre identité ethnique. La plus grande attention dans cet article est consacrée à l'analyse des éléments de la symbolique spatiale chez les Serbes à Kosovska Mitrovica ethniquement divisée, et cela du point de vue de leur rôle

dans les politiques compétitives de l'identité face aux Albanais. Les éléments qui en ce sens sont débattus, sont rangés, d'un côté dans le domaine de la symbolique profane, où sont prises en compte les stratégies de l'idéologisation de l'espace par la construction de la topographie urbaine et du fond mémoriel, et de l'autre, dans le domaine de la symbolique religieuse, où est évoqué le façonnement identitaire de l'espace par l'utilisation de l'architecture sacrée.

Mots clés: Kosovska Mitrovica, quotidien, espace, politiques spatiales, identité, Serbes, Albanais

Primljeno / Received: 23.02.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 19.05.2017.